

LBRIS | We know
books

ADRIAN GOLDSWORTHY

AUGUSTUS

REVOLUȚIONARUL
CARE A DEVENIT ÎMPĂRAT

Traducere din limba engleză
COSMIN NEDELCU

LITERA
București

Cuprins

Mulțumiri	7
Hărți	9
Introducere	11

PARTEA I:

Gaius Octavius (Thurinus), 63–44 î.Hr.

1 „Părintele patriei sale“	27
2 „Un om înstărit și cu bună reputație“	39
3 Consulatul lui Iulius și Caesar	52
4 O cale de ieșire.....	66

PARTEA A II-A:

Gaius Iulius Caesar (Octavianus), 44–38 î.Hr.

5 Moștenitor	83
6 Elogii	96
7 Răsplată și înlăturare	111
8 Răzbunare și discordie	123

PARTEA A III-A:

Imperator Caesar, *divi filius*, 38–27 î.Hr.

9 Fii ai zeilor	143
10 Rivali.....	160
11 Triumf	182

PARTEA A IV-A:

Imperator Caesar Augustus, *divi filius*, 27–2 î.Hr.

12 Renaștere și restaurare	201
13 Doboară pe cel îndărătnic	220

14 „Titlul de cea mai mare putere	236
15 Acvilele	258
16 Un sfârșit și un început	279
17 Familie și colegi	302
18 Pace augustană	320

PARTEA AV-A:

Imperator Caesar Augustus, *divi filius*,
pater patriae, 2 î.Hr. – 14 d.Hr.

19 <i>Pater</i>	341
20 „Santinela“	362
21 Pentru binele <i>res publica</i>	382
22 <i>Pax augusta</i>	400
Concluzie: Grăbește-te încet	421

ANEXA 1: Cariera senatorială sau <i>Cursus Honorum</i>	433
ANEXA 1: Data nașterii lui Iisus	437
Glosar	442
Personalități-cheie	450
Arbori genealogici	458
Bibliografie	468
Abrevieri utilizate în note	479
Note	481
Indice	529

PARTEA I

Gaius Octavius (Thurinus), 63–44 î.Hr.

În copilărie i s-a dat cognomenul Thurinus, fie în amintirea obârșiei strămoșilor săi, fie pentru că, la scurtă vreme după naștere, Octavius, tatăl lui, a obținut o victorie asupra sclavilor fugiți în Thurina. (...) Este adesea numit Thurinus în batjocură în epistolele lui Marc Antoniu, la care el a răspuns doar că l-a surprins că numele său vechi era considerat a fi o insultă.

Suetoniu, Augustus 7.1.

„PĂRINTELE PATRIEI SALE“

În ziua în care s-a născut, problema conspirației lui Catilina era ridicată în fața Senatului, iar Octavius întârziase pentru că soția era în durerile facerii și, cum s-a spus adesea, când Publius Nigidius a descoperit de ce venea cu întârziere și a aflat ora nașterii, a declarat că tocmai se născuse stăpânul întregii lumi.

Suetoniu, începutul secolului al II-lea d.Hr.¹

În 63 î.Hr., Roma era de departe cel mai mare oraș din lumea cunoscută. Populația număra cel puțin trei sferturi de milioane de oameni și avea să ajungă la peste un milion de locuitori spre finele secolului. Cei mai mulți locuiau în clădiri sordide și aglomerate, sau *insulae* (literal, „insule“), predispuse la incendii și pline de boli. Inevitabil, cu atâția oameni într-un singur loc, în fiecare zi aveau loc nenumărate nașteri și decese. Prin urmare, n-a fost nimic ieșit din comun când o femeie pe nume Atia a intrat în chinurile facerii și, chiar înainte să se crape de ziuă, pe 23 septembrie, i-a dăruit soțului ei un fiu.

Atia era mai norocoasă decât majoritatea mamelor, căci era aristocrată, iar soțul ei, Gaius Octavius, era un senator capabil să-i ofere cea mai bună îngrijire posibilă, precum și o locuință confortabilă pe versantul estic al Dealului Palatin. Când i-a venit sorocul, a fost înconjurată de femei din familie, de sclave și de femei libere din gospodăria ei, dar și de o moașă experimentată. Obiceiul excludea bărbații din încăperea aleasă pentru naștere și un medic de sex masculin era chemat doar dacă lucrurile mergeau prost, deși, de fapt, nu putea face nimic în astfel de circumstanțe. Atia știa la ce să se aștepte, căci îi dăruise deja soțului ei o fiică în urmă cu câțiva ani.

Nici experiența, nici confortul și îngrijirea nu o făceau pe Atia să fie în siguranță. Nașterea era periculoasă atât pentru mamă, cât și pentru prunc, și mulți bebeluși veniți pe lume în acea zi au murit la naștere sau în zilele următoare. La fel se întâmpla și cu multe dintre mame. Nouă ani mai târziu, verișoara primară a Atiei, Iulia, avea să piară în timpul travaliului, urmată la câteva zile de pruncul ei – în pofida faptului că soțul

ei era atunci cel mai bogat și mai puternic bărbat din Roma. Anii de fertilitate erau probabil cea mai periculoasă perioadă din viața unei femei.

Lucrurile au mers bine pentru Atia. Era teafără, iar fiul ei se născuse sănătos. Când moașa l-a așezat pe podea ca să-l examineze, nu a zărit nici un semn de diformități sau alte probleme. Apoi pruncul a fost dus la tatăl lui. Tradiția îi dădea tatălui roman, *paterfamilias*, putere de viață și de moarte asupra întregii gospodării, deși o asemenea autoritate strictă era rareori impusă riguros în epocă. Chiar și așa, de Gaius Octavius depindea dacă primea sau nu noul copil în familie. A făcut-o cu dragă inimă, arătându-le băiețelul rudelor și amicilor săi care se adunaseră să aștepte alături de el sau care veniseră în vizită de îndată ce vestea nașterii s-a răspândit. Gaius Octavius avea deja două fiice – cea mai mare dintre ele dintr-o căsnicie anterioară. Fetele erau utile pentru un bărbat ambițios, căci alianțele matrimoniale îl ajutau la câștigarea și la păstrarea prietenilor politici. Însă numai un fiu putea să urmeze o carieră în viața publică, egalându-și sau întrecându-și părintele și, astfel, contribuind la gloria numelui familiei.

În altarele din casă s-au aprins focuri și s-au adus ofrande zeilor gospodăriei și ai căminului, *lares* și *penates*, precum și oricăror alte zeități venerate în mod special de familie. Când oaspeții se întorceau la casele lor, urmau același ritual. Unul dintre oaspeți a fost, fără îndoială, unchiul Atiei, în vârstă de 37 de ani, Gaius Iulius Caesar, un senator ambițios care își crease deja o reputație. Câștigase de curând un scrutin teribil de disputat pentru a deveni cel mai înalt și mai prestigios sacerdot al Romei, *pontifex maximus*. Funcția era înainte de toate una politică, iar Iulius Caesar nu prea lăsase să se întrevadă că ar avea profunde convingeri religioase. Chiar și așa, la fel ca alți romani, punea mare preț pe ritualurile tradiționale. Ritualurile îi însoțeau pe toți aristocrații romani de-a lungul vieții, iar o naștere reușită era un prilej de bucurie pentru o familie senatorială și rudele ei.²

Altminteri, nu exista nici un motiv pentru comunitatea lărgită să acorde prea multă atenție acestui eveniment, deoarece Gaius Octavius era un senator neînsemnat. Abia mult mai târziu, multă vreme după ce copilul crescuse și devenise Augustus, au început să circule povești despre semne prevestitoare și chiar profetii fățișe despre viitoarea măreție a pruncului. Suetoniu ne pune la dispoziție o lungă serie de astfel de profetii, multe dintre ele improbabile și unele fără echivoc absurde. Printre acestea din urmă se numără și afirmația că profetia a prezis nașterea unui rege al Romei, ceea ce a determinat Senatul să decreteze ca nici un băiat născut între datele stabilite nu trebuie lăsat să trăiască.

IBDIS | We know

Se presupune că legea a fost blocată din cauza unui detaliu tehnic de un grup de senatori ale căror soții erau însărcinate. Nu numai că nu așa funcționa legislația în timpul republicii, dar ar fi surprinzător ca Cicero să nu fi menționat o măsură atât de cruntă și de controversată, așa că poate fi ușor respinsă ca o născocire romantică. Același lucru este valabil și pentru poveștile desprinse în mod clar din miturile despre Alexandru cel Mare și despre alți eroi, pentru care un tată uman era considerat nepotrivit. Astfel, s-a pretins că Atia ar fi participat la un ritual nocturn în Templul lui Apollo și a adormit în așternutul ei. Un șarpe a apărut și s-a târât peste ea, lăsând pe coapsa ei un semn ca o piele de șarpe. Femeia s-a trezit, simțind nevoia să se purifice ritualic, ca și cum tocmai ar fi făcut sex, căci numai cei purificați erau vrednici să pătrundă în incinta zeilor. Neputând să-și îndepărteze semnul de pe piele, nu a mai mers la băile publice. Nouă luni mai târziu a dat naștere unui fiu.³

Gaius Octavius n-avea nevoie de astfel de experiențe mistice ca să se simtă fericit. Zilele de naștere erau importante în cultura romană și erau sărbătorite de-a lungul vieții unei persoane. Septembrie era a șaptea din cele zece luni denumite în calendarul lunar roman, căci în vremuri arhaice anul începea în martie, luna zeului războiului Marte, când legiunile obișnuiau să plece în campanie. 23 septembrie era pentru romani a noua zi înainte de calendele lui octombrie, fiindcă foloseau un sistem bazat pe zilele dinainte sau după sărbătorile la trei luni, calendele fiind pe 1, nonele pe 7 și idele fie pe 13, fie pe 15, în funcție de lună. Neavând numărul zero, calendele în sine au fost numărate drept unu, data de 23 septembrie fiind și ea inclusă, de unde totalul de nouă zile.

Pentru romani, era anul 691 de la întemeierea Cetății (*ab urbe condita*) de către Romulus. Mai aproape, a fost anul consulatelor lui Marcus Tullius Cicero și Gaius Antonius. Cei doi consuli erau magistrații cu cel mai înalt rang ai Romei, având autoritate egală și deținând funcția timp de 12 luni. Sistemul republican era gândit să împiedice pe oricine să dețină puterea supremă sau permanent, astfel că nimeni nu putea fi reales decât după un deceniu. Cel care era primul în scrutinul electoral era trecut cel dintâi pe listă când consulii dădeau numele fiecărui an. Consulii obișnuiau să provină în mare parte dintr-un număr mic de familii cu bună reputație, precum Antonii. Cicero a fost un caz neobișnuit, căci a fost primul din familia sa care a intrat în politica de la Roma și nici un alt „om nou“ (*homo novus*) nu obținuse funcția de consul de mai mult de o generație. Și Gaius Octavius era un om nou și, cu siguranță, nădăjduia să imite succesul lui Cicero.⁴

LEADIS

We know
history

Consulii avea întâietate alternativ, o dată la două luni, așa că Cicero a fost cel care a prezidat o întrunire a Senatului pe 23 septembrie. Suetoniul susține că Gaius Octavius a sosit cu întârziere, întrucât i se născuse fiul, deși, deoarece acest lucru pregătește terenul pentru o altă poveste în care nașterea „conducătorului lumii” este profetită, trebuie să fim precauți. Poate că evenimentul este născocit în totalitate, cu toate că nu există nimic inerent improbabil în întârzierea lui Gaius Octavius sau în afirmația că senatorii dezbăteau zvonurile unei conspirații în jurul unuia dintre membrii lor, Lucius Sergius Catilina. Zvonuri despre revoluție existau din belșug și multe s-au concentrat asupra lui Catilina, care nu izbutise să obțină consulatul pentru anul următor la alegerile din vară. Dacă Senatul a discutat într-adevăr astfel de chestiuni, pentru moment nu s-a întreprins nimic și avea să mai treacă o vreme până când situația urma să se agraveze.⁵

Între timp, viața a mers mai departe și, pe 30 septembrie, Gaius Octavius și Atia au ținut în casa lor o noapte de priveghere. Au fost săvârșite ritualuri, încheiate cu jertfe și cu o ceremonie formală de purificare, sau *lustratio*, în ziua următoare, calendele lui octombrie, și la nouă zile după nașterea fiului lor. Scopul era să curețe pruncul de orice spirite malefice sau de alte influențe supranaturale care ar fi putut pătrunde în el în timpul procesului de naștere. I s-a dat o amuletă, sau *bullă*, de obicei din aur, purtată la gât până când, oficial, devenea bărbat. Ulterior, unul dintre membrii colegiului sacerdotal cunoscuți drept auguri urmărea zborul păsărilor, pentru a întrezări câte ceva despre viitorul micuțului. Probabil că părinților li s-a spus că semnele sunt bune.⁶

De-abia acum copilul primea oficial un nume și, la timpul convenit, era înregistrat în lista de cetățeni. În cazul de față a fost numit după tatăl său, așa că a devenit Gaius Octavius, fiul lui Gaius. Familiile obișnuiau să folosească aceleași nume generație după generație, deși unele dintre cele mai puternice familii aristocratice au început să încalce astfel de convenții în acești ani, diferențiindu-se și mai mult de restul clasei senatoriale. Numele de familie, sau *nomen* – în acest caz, Octavius –, era automat, alegerea fiind exercitată doar în cazul prenumelui, sau *praenomen*. Cei mai importanți bărbați dețineau toate cele trei nume, *tria nomina*. În consecință, unchiul Atiei era Gaius Iulius Caesar. Iulienii erau un clan extins, iar cel de-al treilea nume, sau *cognomen*, era deținut doar de acel neam. Sistemul nu era universal, nici măcar în rândul marilor familii, în anumite cazuri, deoarece nu erau deosebit de numeroase sau pur și simplu pentru că erau încrezători că sunt recunoscuți. Octavienii nu văzuseră încă o nevoie să facă distincția între neamurile specifice ale familiei lor.

Nici romanii nu au simțit necesar să identifice femeile foarte precis, întrucât nu puteau nici să voteze și nici să candideze la vreo funcție. Atia avea un singur nume, forma feminină de la *nomen*-ul tatălui ei, Marcus Atius Balbus. Identitatea tatălui și asocierea ei cu familia din care provenea erau tot ce conta. Femeile romane își păstrau numele toată viața și nu-l schimbau după căsătorie. Pe fiica Atiei o chema Octavia, la fel ca pe fiica ei vitregă, copilul din căsnicia anterioară a soțului ei. Dacă ar mai fi apărut alte fete, și ele s-ar fi numit tot Octavia. În anumite cazuri, familiile își numerotau fetele pentru scopuri oficiale.⁷

Bebelușii necesitau multă grijă, dar rolul Atiei în toată povestea a fost cel mai probabil unul de supraveghere mai mult sau mai puțin distantă. Avea multe de făcut pentru gestionarea gospodăriei și pentru sprijinirea soțului în carieră. Unele voci susțineau că o mamă ar trebui să-și alăpteze copiii, dar în practică acest lucru se întâmpla rar și, în schimb, i se punea la dispoziție o doică sclavă. Această femeie, sau altă sclavă, avea în general rolul de doică a copilului. (Unul dintre motivele pentru care unii filosofi au susținut că o mamă ar trebui să-și hrănească singură copiii era teama că, altfel, aceștia ar prelua cumva trăsături de sclav odată cu laptele.) Timpul petrecut de fiecare părinte cu copiii lui era, fără îndoială, o chestiune de alegere personală. În unele cazuri era foarte redus, deși au existat și excepții. Ni se spune că în secolul al II-lea î.Hr., Cato cel Bătrân – cunoscut pentru felul său de a fi, sever, demodat și proclamat cu voce tare – nu lăsa decât cele mai importante afaceri publice să-l împiedice să fie prezent când pruncul său era îmbăiat. Soția lui Cato a fost una dintre femeile care-și alăptau copilul și, uneori, alăpta și copiii sclavilor din gospodărie.⁸

Sursele noastre nu ne spun aproape nimic despre primii ani de viață ai tânărului Octavius, deși o altă poveste a lui Suetoniu despre semne care prevăd ascensiunea lui către măreție este mai puțin dramatică decât majoritatea și ar putea conține un sâmbure de adevăr. Aici, doica îl pune noaptea la culcare, într-o cameră, pe podea. Băiatul, acum probabil suficient de mare ca să meargă de-a bușilea, a dispărut, fapt care a declanșat de urgență o acțiune de căutare. A fost găsit în zorii zilei următoare, privind răsăritul soarelui din cea mai de sus cameră din casă.⁹

O LUME TULBURATĂ

Dacă o fi adevărat, acest lucru s-a petrecut mai târziu, dar în ultimele luni ale lui 63 î.Hr. existau o grămadă de chestiuni care să-i îngrijeze

LBBIS

We know
books

pe părinții băiatului, căci atmosfera din Roma era tensionată. Republica Romană dominase lumea Mării Mediterane încă de la mijlocul secolului al II-lea î.Hr. Cartagina era distrusă, iar regatele răsăritene fie cucerite, fie atât de slăbite și de dependente de bunăvoința romană, încât nu prezentau nici o amenințare. Mitridate al VI-lea din Pontus, în Asia Mică, dusesse cu încăpățănare un război vreme de o generație, dar acum era zdrobit de Pompei cel Mare, cel mai de succes și mai popular general al Romei. Regele, descoperind că dozele repetate de antidot administrate în cursul vieții îl făcuseră imun la otrăvă, i-a poruncit uneia dintre gărzile sale de corp să-lucidă înainte de sfârșitul anului. În octombrie, legiunile lui Pompei au luat cu asalt Ierusalimul după un asediu de trei luni, sprijinind o tabără într-un război civil între membrii rivali ai familiei regale iudaice. Părea că nimeni nu putea egala puterea militară a republicii.¹⁰

Roma era mult mai puternică decât oricare dintre vecinii săi și potențialii inamici, dar profiturile imense ale cuceririi și ale imperiului puneau în pericol echilibrul delicat în politică, societate și economie. Concurența din rândul aristocrației pentru funcțiile înalte și pentru statut fusese dintotdeauna intensă, dar în trecut fusese menținută în limitele stricte ale convenției și ale legii. Acum, mulți dintre pilonii acestui sistem erau amenințați, senatorii cheltuind sume din ce în ce mai consistente pentru a câștiga popularitate; în rândul populației au apărut grupuri semnificative care au simțit situația lor disperată și s-au mobilizat repede pentru oricine le susținea cauza. Au existat ocazii pentru câțiva oameni să accedă la niveluri mai înalte decât fusese vreodată posibil în trecut, iar semenii lor au fost nemulțumiți și s-au împotrivit.

În 133 î.Hr., un aristocrat pe nume Tiberius Sempronius Gracchus a devenit unul dintre cei zece tribuni aleși anual dintre plebei și a introdus un program legislativ menit să-i ajute pe cei săraci din zona rurală. S-a bucurat de multe aprecieri, dar a fost acuzat că aspiră să capete influența unui monarh și a fost omorât în bătaie cu bâtele de un grup de alți senatori conduși chiar de vărul său. În 122 î.Hr., Gaius, fratele mai tânăr al lui Tiberius, a fost ucis împreună cu alți 100 de susținători ai acestuia după ce a pornit o serie și mai radicală de reforme. De această dată, disputa a fost clar premeditată și s-a purtat între forțe organizate. Competiția politică devenise violentă și astfel de scene s-au repetat în 100 î.Hr. Un deceniu mai târziu, nemulțumirea din rândul popoarelor Italiei a explodat într-o rebeliune când tribunul care a propus să le acorde cetățenie romană a fost ucis. Romanii au câștigat războiul după o luptă grea, în mare măsură pentru că le-au dat în cele din urmă, în silă, comunităților italiene ce doriseră. Numărul cetățenilor a crescut

LIBRIS

We know
books

considerabil, oferindu-le politicienilor noi alegători pe care să-i câștige și schimbând, din nou, echilibrul politic.

Aproape imediat, o altă dispută care gravita în jurul unui tribun al poporului a devenit atât de înverșunată, încât, în 88 î.Hr., pentru prima oară, un general roman și-a condus armata împotriva Cetății Romei. Numele lui era Sulla, iar în spatele conflictului se găsea rivalitatea dintre el și un erou popular în vârstă pe nume Marius. Ceea ce a urmat a fost masacru după masacru, într-o spirală a atrocităților din ce în ce mai cumplită, înainte ca Sulla să câștige războiul civil și să se proclame dictator, transformând o măsură de urgență rar folosită și temporară într-o poziție de putere supremă permanentă pentru sine. După câțiva ani, s-a retras în viața privată, murind din cauze naturale în doar câteva luni. Republica era deja tulburată de un nou război civil, după ce Marcus Aemilius Lepidus, unul dintre consuli în 78 î.Hr., a strâns o armată și a încercat să preia controlul statului. A fost înfrânt, fiind executat alături de partizanii săi, însă mulți oponenți ai lui Sulla au continuat să lupte ani la rând din baze din Spania.

Spectrul conflictului civil continua să planeze amenințător asupra republicii în 63 î.Hr. Toți senatorii trecuseră prin brutalul conflict dintre Sulla și susținătorii lui Marius și cei mai mulți dintre ei își pierduseră rude apropiate sau prieteni în cursul acestuia. Mătușa lui Iulius Caesar era căsătorită cu Marius, iar prima lui soție fusese fiica unuia dintre cei mai apropiați aliați ai acestuia și, probabil, doar tinerețea lui îl salvase de la execuție de mâinile învingătorilor lui Sulla. Chiar și așa, pentru o vreme fusese un fugar hăituit, până când relațiile mamei sale cu cei din apropierea lui Sulla i-au salvat viața. Descendenții celor executați de Sulla au fost excluși din viața politică și au făcut lobby intens pentru restabilirea drepturilor. Sulla dispăruse, dar toți senatorii de rang înalt erau aleși – sau cel puțin nu respinși – de el. Nu exista nici un motiv evident pentru care să nu poată izbucni în orice clipă un nou război civil și, odată cu el, haos, primejdii și diverse ocazii. Mulți dintre susținătorii lui Sulla făcuseră avere de pe urma prăzilor obținute de la dușmanii lor decedați. Perspectiva unei noi revoluții era atrăgătoare pentru cei cărora le mergea prost în sistemul actual.

Catilina a fost unul dintre acești partizani ai lui Sulla, dar recent dobândita lui avere s-a dovedit insuficientă pentru a se potrivi cu stilul său de viață flamboiant și cu ambiția politică care îl făcuse să fie generos cu cadourile pentru potențialii săi susținători. Sulla dublase mărimea senatului și sporise numărul pretorilor – a doua funcție în rang din magistratură după cea de consul – la opt, dar existau în continuare doar doi